

## RANT ARAMA VE X-ETKİNSİZLİĞİ\*

Münevver SOYAK

M.Ü. Sosyal Bilimler Meslek.Y.Okulu'nda Araştırma Görevlisi

**ABSTRACT:** This paper discusses the social cost of monopoly with special attention given to the geometric representation of that social cost, notably rent-seeking and X-inefficiency. The possibility of an overlap between these two measures is examined. In particular the paper addresses a problem of measure identification which highlights the need to reconsider the normative microfoundations of rent-seeking

### I. GİRİŞ

Kamu tercihi yaklaşımı, normatif rant arama analizini kısmi denge çerçevesinde sunmaya devam etmektedir. Aynı çerçeve içerisinde X-etkinsizliği de tanımlanabilmektedir. Bu çalışmada monopolün toplumsal maliyetini ölçmede bu iki aracın ne kadar bağdaştığı ele alınacaktır.

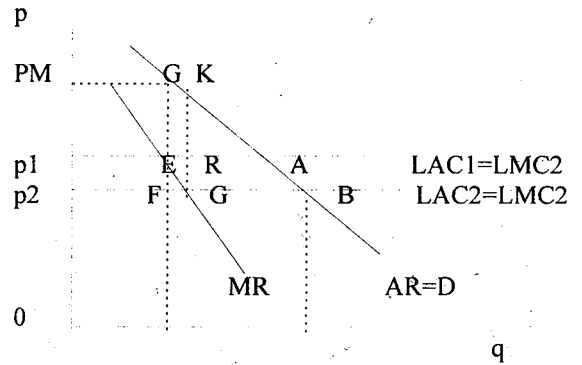
Çalışma, yine bu dergide yayınlanmış üç yazıda ortaya konan argümanların bir uzantısı niteliğindedir. Bu yazılardan ilki, rant aramanın toplumsal maliyetinin, rant arama faaliyetlerinde kullanılan kıt kaynakların fırsat maliyeti ve Harberger üçgeninin toplamı olduğu sonucuna ulaşan Congleton'un [1;12] çalışmasıdır. Diğerleri ise X-etkinsizliği ve rant arama kuramının refah ekonomisi açısından çok farklı sonuçları olduğunu gösteren Formby, Keeler ve Thistle'in -FKT-[2;123] çalışması ile X-etkinsizliği ve rant aramanın toplumsal maliyetinin bir kanıt olmaksızın apriori karşılaştırılamayacağı sonucuna ulaşan ve FKT'nin X-etkinsizliği söylemine eleştirel bir yorum getiren Naughton ve Frantz'in-NF-[3;264] çalışmalarıdır.

Toplumsal maliyetler rant arama faaliyetiyle ilişkili olmasına rağmen, rant aramaya yönelik literatür, ne bu maliyetlerin büyüklüğü ne de dağılımı konusunda kendiliğinden bir açıklığa sahip değildir. Rant aramanın toplumsal maliyeti üzerine pozitif tahminler, McNUTT [4]'de gösterildiği gibi literatürün aksine oldukça farklıdır. Etkin rant hipotezlerinin gelişimi, eksik rant dağıtımını açıklamada bir girişimi temsil etmektedir. Buchanan [5]'de yer alan bir çok yazar ve Tirole [6], bir rant arama maliyetleri tipolojisi ileri sürmüşlerdir. Örneğin Buchanan'ın "Üçüncü Tip Bozulmalar" (third party distortions) ve Tirole'ün "İdari Maliyetleri" (Administrative Costs) toplumsal açıdan israf olmuş

harcamalar olarak kabul edilmemektedir. Bu tür normatif gelişmelerin ışığında rant aramanın toplumsal maliyetinin geometrik açıklamasının herhangi bir yeniden biçimlendirilmesinin olmaması, kamu tercihi teorisyenleri için bir sorundur. Buna karşın X-etkinsizliği ve rant aramanın paralel olarak ele alınması yalnızca bu problemi kışkırtmaktadır. Her üç çalışmada da kısmi denge analizinde toplumsal maliyetlerin geometrik alanlarının ortak bir yorumunun olmaması bu durumun açık bir kanıtıdır.

### II. GEOMETRİK ALANLAR

X-etkinsizliği ve rant aramanın her ikisinin içerisinde geliştirilmiş olan monopolün toplumsal maliyetinin özü, tüketiciden üreticiye bir kaynak transferini gösteren uzun dönem tam rekabet fiyatının üzerindeki bir fiyattan ibarettir. Şekil.1'deki  $P_m$  monopol fiyatı oluştuğunda,  $PMGAP_1$  yamuğu,  $PMGEP_1$  Tullock dikdörtgeni ve GEA Harberger Üçgenine bölünebilir. Dikdörtgen bütünüyle monopol rantı olarak dağıtılan miktara eşittir. Bu geometrik ölçütlerin hesaplanmasında talep eğrisinin doğrusal olduğu varsayılmıştır.



Şekil.1

Congleton [1]'de rant aramanın toplumsal maliyetinin, rant arama davranışı sırasında kullanılan reel kaynakların fırsat maliyetine eşit olduğunu iddia etmektedir. Gerçekte Tirole'ün rant aramanın stratejik maliyetleri, hem piyasaya giriş engellerini kaldırmak için hem de uzun dönemli bir Ar-Ge (araştırma-geliştirme)

\* P. A. McNUTT, Rent Seeking and X-inefficiency, *Public Choice* 75: 1993, ss. 371-378' den çevrilmiştir.

harcamaları için gerekli olan reel kaynakları içerecektir. Bu kaynakların fırsat maliyeti rant aramanın toplumsal maliyeti büyüklüğünde olacaktır. Congleton'un kısmi denge modeli içerisindeki fırsat maliyeti argümanının özgün ele alınışının ilginç bir sonuca yol açtığını göstermiş durumdayız. Buna göre, monopolcünün geleneksel (geometrik) toplumsal maliyeti Tullock dikdörtgeni ve Harberger üçgeni ile elde edilememektedir. Burada sunulan açıklamada X-etkinsizliği ve rant aramanın geometrik yorumu arasında olası bir bağdaşma söz konusudur.

Congleton [1] rant aramanın fırsat maliyetini, çalışmada yer alan Şekil.2'deki taralı alan L ile tanımlamakta ve bu alanı, Ar-Ge'ye harcanan kaynakların üretimin marjinal maliyetinde bir azalmaya yol açtığını iddia ederek hesaplamaktadır. L alanı bu çalışmadaki Şekil.1'de P1ABP2 alanı olarak yeniden üretilmiştir. Congleton sonuç olarak rant aramanın toplumsal maliyetinin, Harberger üçgeni ile rant aramanın fırsat maliyetinin (L) toplamına eşit olduğunu iddia etmektedir. Biz de bunun böyle olmayabileceğini ileri sürüyoruz. Rant aramanın toplumsal maliyeti bu konuda kullanılmayan reel kaynakların fırsat maliyetini de içermekte, fakat Congleton'un kullandığı geometrik alan, rant aramada kullanılan kaynakların bir fırsat maliyeti ölçütünden çok daha büyük refah sonuçlarına sahip olabilmektedir.

X-etkinsizliği ile ilgili herhangi bir tartışmada Şekil.1'de olduğu gibi bir yapılanma içerisinde marjinal gelir eğrisi birleştirilebilir. Bu durum yalnızca monopolcünün karını maximize ettiği çıktı düzeyinde üretim yapıyor olduğu varsayımını güçlendirir. Azalan üretim maliyetleri (LAC1-LAC2) gerçekleştiğinde, rant arayan monopolcü kar maksimizasyonu noktası olan C noktasına hareket edecektir. LAC1 görünen (observable) monopolcü üretim maliyetlerini ve LAC2'de Congleton'un makalesinde kaynakların yalnızca Ar-Ge'ye ayırdığı durumda gerçekleştirilebilen görünmeyen (unobserved) maliyetleri temsil etmektedir.

Bir giriş engelini kaldırma yolunda monopolün toplumsal maliyetine yönelik olarak yapmış olduğu hesaplamada [1;181], giriş önlemede kullanılan kaynakların maliyetini tanımlama açısından bir zayıflık söz konusudur. Bu maliyetler FKT[2;120]'de iddia edildiği gibi üretimin uzun dönem ortalama maliyetlerini artırma eğilimine sokacak, bu durum da Ar-Ge harcamalarının uzun dönem maliyetleri azaltacağı sonucuyla çatışacaktır.

Marjinal gelir eğrisinin daha düşük maliyeti gösteren LMC2 eğrisiyle kesiştiği C noktasında P1ABP2 alanı, P1RCP2 ve RABC alanlarına ayrılabilir. Monopolcü eğer genel maliyetlerini (overhead costs) değiştiren bir giriş önleyici stratejiyi uygulama yoluyla

piyasaya girişi engellemişse, LAC1-LAC2 ortalama maliyetlerde buna karşılık gelen artış P1ABP2'ye eşit bir yamuk oluşturacak ve buradaki P1RCP2 alanı X-etkinsizliği ölçütü olarak yorumlanabilecektir. P1RCP2 alanı P1ABP2'den küçük olduğu için, X-etkinsizliğinin toplumsal maliyeti rant aramanın fırsat maliyeti ölçütünden daha küçük görünebilir.

### 3. X-ETKINSİZLİĞİ ÖLÇÜTLERİ

P1RCP2'nin X-etkinsizliğinin bir ölçütü olarak yorumlanmasında, bir güçlük ortaya çıkar. Buna karşın aşağıdaki argümanlar göz önünde bulundurulacaktır. Girişi sınırlayıcı araçlar, girişi sınırlamanın neden olduğu marjinal maliyet üstünlükleri ile marjinal önleme maliyetinin eşitlendiği noktaya kadar iktisadi kaynakları masseder. Tam rekabetçi olmayan bir piyasada X-etkinsizliği kaçınılmaz olduğu için, üretim maliyetleri girişe izin verilen durumundan daha yüksek olacaktır. Bu durum ancak girişi engellemede gerekli maliyetlerin artan X-etkinsizliğine atfedilebilenden büyük olmasıyla ortaya çıkar ve dolaylı olarak hesaplanabilir. Bizim ilğimiz giriş önlemenin etkin bir biçimde ele alınmasından çok, X-etkinsizliğinin bir genel maliyet olarak biçimlenmesi üzerine olacaktır.

Giriş önleyici yatırımlardan rant benzerleri ortaya çıkar ve bu rantlar çeşitli biçimlerde tahsis edilebilir. Tyran [7;90] çalışmasında genel maliyetlerin, temelde bir ürünün üretimine katkıda bulunmayan operasyonel faaliyetleri desteklediğini ve dolaylı hizmetleri temsil ettiğini vurgulamaktadır. Farklı bir bağlamda Eggertson [8;172]'nin çalışmasında, "özgün yatırımların diğer girdilere bağlanması durumunda, rant benzerlerinin kamulaştırılması girişimlerinin savunmasız kalacakları" belirtilmektedir. Sonuç olarak işbirliğine yönelik olmayan amaç ortaya çıkacak ve X-etkinsizliği ile sonuçlanacaktır.

X-etkinsizliği marjinal maliyet düzeyini etkilerse, Şekil.1'deki P1EFP2 yamuğu ile bu durum ölçülebilir. Buna karşın X-etkinsizliği bir genel maliyet olarak biçimlenirse, genel maliyetlerin ortalama maliyete dahil olduğu (LAC1) varsayımıyla P1RCP2 alanıyla ölçülebilir. Bu P1RCP2 alanı, Comanor ve Lebieustien [9]'ın çalışmasında  $W_x$  olarak tanımlanan kayba eşittir. P1EFP2 alanı aynı zamanda FKT [2]'nin çalışmasında ileri sürülen reel X-etkinsizliğinin toplumsal maliyetine de eşdeğerdir.

NF [3], FTK tarafından sunulan rant arama ve X-etkinsizliğinin toplumsal maliyeti analizini genel olarak kabul etmemektedir. Bu çalışmada, her iki makalede yer alan argümanlar geliştirilmeye çalışılacaktır: NF'nin [3;264] X-etkinsizliğinin toplumsal maliyetinin rant aramanınkinden daha az veya daha çok olduğunun apriori

olarak söylenemeyeceği sonucu, ve Comanor ve Leibenstein [9;120]'nin etkinsizlik yamununun (=P1EFP2, Şekil.1), X-etkinsizliğinin toplumsal maliyetinin yanlış bir ölçütü olduğu biçimindeki FKT'nin eleştirel yaklaşımı, bu makalede geliştirilen karşıt argümanlar olarak sunulacaktır.

Bu çalışmada apriori bir biçimde, gerek marjinal maliyetlerde gerekse de genel maliyetlerde bir artış olarak biçimlenen X-etkinsizliği arasında açık bir ayırım yapılması gerektiği ileri sürülecektir. Harcanan reel kaynakların toplumsal maliyetlerini analizde rant arama ve X-etkinsizliği arasında ortak bir payda arama çabasında, X-etkinsizliğindeki bu ayırım önemlidir. Bu ayırım, her iki ölçütün anti-tröst ile ilgili destekleyici bir kanıt olarak kullanıldığında daha da önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada bir monopolcü ister Ar-Ge'de kullanmak için isterse de girişi engellemek için reel kaynakları harcadığında, X-etkinsizliği bir genel maliyet olarak biçimlenecektir. Daha genelde, rant arama ve X-etkinsizliği arasındaki herhangi bir doğrudan karşılaştırma, X-etkinsizliğinin bir genel maliyet olarak yorumlandığı durum bağlamında en iyi biçimde analiz edilecektir. Belirtildiği gibi genel maliyetler uzun dönemde kar oranı için daha yüksek bir mark-up'dan daha önemli olabilir. Örneğin, genel maliyetler önceden gerçekçi olarak tahmin edilirse, üretici ürün maliyetini derhal belirleyebilir.

FKT [2;122]'de tanımlanan "Rant arayışı kazanım harcamaları ve dağılımsal etkinlikte bir kayıp NF, [3;263] veya dağılımsal etkinsizliğin olmadığı FKT, [2;119] X-etkinsizliğinin bir parçası olarak kabul edilen HBD1 geometrik ölçütün sezgisel yorumu üzerine NF ve daha sonraki araştırmalar arasında ortaya çıkan karmaşa, X-etkinsizliğinin bir genel maliyet olarak yorumlanmasıyla kolayca çözülebilir. Şekil.1'e bakıldığında, FKGC alanı iki geometrik ölçüt içinde kapsamaktadır; X-etkinsizliği ölçütü ve Harberger kaybı üçgeni.

X-etkinsizliğinden kaynaklanan refah kaybı Şekil.1'de PIRCP2 alanına eşittir ve bu sonuç, Crew ve Rowley [10] ile Comanor ve Leibenstein [9]'da sunulan bir analizin yeniden yorumuna dayalıdır. X-etkinsizliği ölçütü P1RCP2, tartışmamızın merkezi olan orijinal Congleton(L= P1ABP2)'nin bir alt grubudur.

#### 4. RANT ARAMANIN TOPLUMSAL MALİYETİ

Harbergerin geliştirdiği Harberger üçgeni, monopolün yol açtığı kaybın bir ölçütü olarak analizine yönelik önemini engellemektedir. Şekil.1'de GEA alanı, bir kısmı denge durumundaki kayba yaklaşık bir

Harberger kaybını temsil etmektedir. Fakat X-etkinsizliği ölçütünün ne olduğu sorusu hala ortadır. X-etkinsizliği ve rant aramanın, özellikle her iki ölçütün bağdaştığı belirli bir durumda paralel olarak ele alınması, bir verimlilik karşıtı (counter-productive) durum oluşturmuş olabilir. Burada tartışılan üç yazıda da bağdaşma zimmidir ve bu durum üç yazının farklı görüşlerinin altında yatan neden olabilir.

Congleton'daki SC eşitliğini yeni bir şekle soktuğumuzda (Eşitlik.1), tartışmamızda şu sonuca ulaşırız; Ölçülmüş olarak rant aramanın toplumsal maliyeti, Harberger kayıpları ve bir X-etkinsizliği ölçütünün toplamına eşittir.

$$1. SC = (H+C) + (L+C)$$

$$L = (PMGFP2 + GFB) - (PMGEP1+GEA)$$

$$C = PMGEP1, H = GEA$$

$$2. SC = (GEA+PMGEP1) + (L-PMGEP1)$$

$$= PMGFP2 + GFB - PMGEP1$$

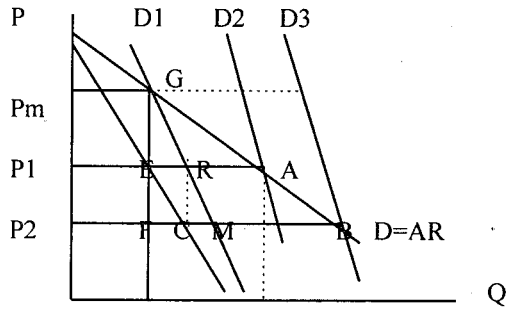
$$= (PMGFP2 - PMGEP1) + GFB$$

$$3. SC = P1EFP2 + GFB$$

$$GFB = GEA + ERFC + RABC$$

$$SC = (P1EFP2 + ERFC) + GEA + RABC$$

$$4. SC = P1CP2 + GEA + RABC$$



Şekil.2.

RABC doğrudan gözlemlenemese de bir sezgisel açıklama yapabilmek olasıdır. Gelir etkisi 0 olduğunda başka türlü bir Harberger ölçütü içinde ele alınabilir.

Şekil.2 incelendiğinde, D1 ve D2'nin fiyatların Pm'den P1'e düşmesiyle, D1 ve D3'ün ise fiyatların Pm'den P2'ye düşmesiyle elde edilen Hicksçi talep eğrileri olduğu görülmektedir. Tüketici artığına karşılık gelen ölçütler, PMGAP1 ve PMGBP2 Marshallçı ölçütler olup, PMGRP1 ve PMGMP2 tanzim edilmiş varyasyonlarıdır. GMB ve GRA iki artık ölçütler arasındaki farktır. Bu makalede RABC'ye yaklaşık

olarak RABM, GMB ve GRA arasındaki farka eşittir. Gelir etkisi 0 olduğunda, GMB ve GRA'da 0 olur.

Böylelikle, gelir etkisi 0, GMB=0 olduğunda RABC'de yaklaşık olarak 0 olacaktır. Böylece GRA=0 ise GEA'da yaklaşık olarak 0 olur. Bu sonuçlar 4. eşitlikte gösterilmiştir. Buna ilaveten 5. eşitlikte;

$$5. P1ABP2 = P1RCP2 \text{ yazılabilir.}$$

Diğer bir deyişle, rant aramanın toplumsal maliyeti ile X-etkinsizliği ölçütümüz çakışmaktadır. Böylece girişi önleyici harcamalar kullanılan üretim faktörleri için bir rant benzeri yaratmamaktadır. Başka bir ifadeyle, rant aramanın toplumsal maliyeti, X-etkinsizliği ölçütü P1RCP2 ve RABC olarak bir Harberger kaybının (GEA) toplamına eşittir.

Harberger üçgeni ile monopolcünün toplumsal kaybı ölçülmek isteniyorsa, gelir etkisi 0 olduğunda CRE veya GMF'den birisi, aksi taktirde ise daha kesin bir ölçüt olan G1AE ve G2BF kullanılabilir. RABC alanı bir Harberger kaybı ölçütü olarak onu yorumlamaya izin veren G2BF Harberger kaybı alanının bir alt grubudur.

#### V-SONUÇ

Congleton'un kullandığı kısmi denge diyagramında zımnî olan, FKT ve NF'nin çalışmalarında bir X-etkinsizliği ölçütüdür. Herhangi bir geometrik alanda ve herhangi bir eşitlik oranında kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkan X-etkinsizliği bir kere tanımlandığında, rant aramanın toplumsal maliyetini açıklayacaktır. Bir genel maliyet olarak X-etkinsizliğinin ele alınması, kısmi denge analizi çerçevesinde monopolün toplumsal maliyetinin doğru bir temsilini desteklemektedir.

Kamu Tercihi Okulu yandaşları bu noktayı ihmal etmemelidir. X-etkinsizliğinin bir ölçütü olarak P1RCP2 ve Harberger kaybı ölçütleri olarak GEA ve özellikle RABC'nin her ikisi tanımlandıktan sonra, kısmi denge diyagramında ölçülebilen rant aramanın toplumsal maliyeti, Harberger üçgeni ve X-etkinsizliği ölçütünün toplamı olduğu sonucuna ulaşılır. Bu sonucun arkasındaki sezgi, X-etkinsizliği gerekli önleme maliyetlerinden daha yüksek olarak ortaya çıkar ve bu maliyetler yakalanan rantlardan daha fazla artarsa, rant arama ve X-etkinsizliği kayıplarının her ikisinin birden oluştuğudur.

Gelir etkisi 0 olduğunda, X-etkinsizliği RABC'nin bir alt grubu olan RABM alanına eşittir. Bu da kesinlikle 0'a eşit olacaktır. Daha küçük bir üçgen ölçütü olan RMC ise pozitifdir. Fiyat Pm'den P2'ye düştüğü için RMC, daha büyük olan Harberger üçgeninin (GMF) içinde yer alır.

Bu üçgenin yatay uzaklığı olan CM, ikame etkisinin büyüklüğüne bağlıdır. Bu durum, refah ekonomisi literatüründe Boadway ve Bruce [11] tarafından iki yanıtı olmasına rağmen, doğrudan ele alınmamıştır. Tullock [12]'a atfen, RMC'nin rant aramanın maliyetinin ölçülmesinde gizli bir ölçüt olabileceği iddia edilebilir.

Rant aramanın mikroekonomik analizi,, refah ekonomisi literatüründeki çağdaş gelişmeleri kapsamlıdır. Özellikle Willing [13], GRA, GMB gibi yaklaşık alanlar için bir formül türetmiştir. Bu formül, refah ekonomisinde tüketici artığı ölçümlerinin uygulanmasında önemli etkiye sahip olan bir formüldür. Rant arama ve X-etkinsizliğinin ekonomik değerlendirilmesi, refah ekonomilerindeki gelişmelerden ayrılması mümkün olmayan kısmi denge modelinin baskılarıyla yönlendirilir.

Monopolün toplumsal maliyetinin geometrik ölçümlerinin kısmi model içindeki tanımlanmasında bir sorun vardır. Bu makalenin amacı bu sorunu ortaya koymaktır. Bu ölçüt tanımlama sorunu geometrik olarak X-etkinsizliği ve rant aramanın normatif mikro temelleri üzerinde yeniden düşünme gereksinimine ışık tutmakta ve monopolün toplumsal maliyetinin sezgisel ölçümlerini oluşturmaktadır. Congleton, FKT ve NF'nin bu dergiye yaptıkları katkılar, monopolün toplumsal maliyetinin analizi üzerine oluşan tartışmalarda bir Truva Atı öncülüğü yapmış olabilir.

**KAYNAKÇA**

- [1]-Congleton, R.R.(1988). Evaluating Rent-seeking Losses: Do the Welfare Gains of Lobbyists Count? *Public Choice* 56:181-184.
- [2]-Fromby, J.P., Keeler, J.P. and Thistle, P.D.(1988). X-efficiency, Rent Seeking and Social Costs. *Public Choice* 57: 115-126.
- [3]-Naughton, M. C, and Frantz, R (1991). X-efficiency, Rent-seeking and Social Costs: Comment. *Public Choice* 68: 258-265.
- [4]-McNutt, P.(1991) Re-evaluating Rent-seeking: Working Paper, Centre in Economics and Law, University College Galway, Ireland.
- [5]-Buchanan, M.J.(1980). Rent-Seeking and Profit Seeking. In M.J. Buchanan, R.D. Tollison and G. Tullock (Eds), *Towards a Theory of The Rent Seeking Society*. College Station: Texas A&M University Press.
- [6]-Tirole, J.(1988). *The theory of Industrial Organization*. Boston: MIT Press.
- [7]-Tyran, M.(1987). *Handbook of Business and Financial Ratios*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- [8]-Eggertson, T.(1990) *Economic Behaviour and Institution*. Cambridge University Press.
- [9]-Comanor, W.S.and Leibenstein, H.(1969). Allocate Efficiency, X-efficiency and measurement of Welfare Loss. *Economica* 36: 304-309.
- [10]-Crew, M.A. and Rowley, C.K.(1971) On Allocative Efficiency and Measurement of Welfare Loss. *Economica* 38: 199-203.
- [11]-Boadway, R. and Bruce, N.(1984). *Welfare Economics*. Oxford: Basil Blackwell.
- [12]-Tullock, G.(1990). *The Economics of Special Privileges, and Rent-seeking*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- [13]-Willing, R. (1976). Consumer's Surplus without Apology. *American Economic Review* 66: 589-597.

